

University
of Wrocław

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 1(1), p. 79–94

SOLIDARUMO VAIDMUO SOCIALINĖJE TEISINĖJE VALSTYBĖJE

Jolanta Bieliauskaitė

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697

Elektroninis paštas jolanta.bieliauskaite@yahoo.com

Pateikta 2008 m. birželio 19 d., parengta spausdinti 2009 m. kovo 9 d.

Anotacija: Straipsnyje siekiama atskleisti vieno iš pagrindinių principų, kuriuo remiasi socialinė teisinė valstybė¹ ir kuris išreiškia visuomenės narių santykių kokybę, – solidarumo principo sampratą ir jos kaitos poveikį tolesnei socialinės teisinės valstybės raidai.

Žmogaus teisių socialinėje teisinėje valstybėje užtikrinimas yra neatsiejamas nuo socialinio stabilumo vertybės. Solidarumui, kaip visuomenės stabilumo palaikymo priemonei, gali turėti įtakos instrumentiniai, individualistiniai ar vertybėmis bei socialiniais jausmais grįsti motyvai. Priklausomai nuo valstybės bei visuomenės santykio interpretacijos solidarumas gali reikštis įvairiomis formomis. Straipsnyje skiriamos dvi pagrindinės solidarumo formos – liberalia tradicija grindžiamas instrumentinis (rinkos) solidarumas ir komunitarini tradicija besiremiantis socialinis (kartu) solidarumas. Pabrėžiama dinamiška šių formų sąveika ir

1 Į asmens gerovę orientuota valstybė skirtingų autorių vadinama labai įvairiai: „pagelbstinčia valstybe“, „gerovės valstybe“, „valstybe globėja“, „socialine valstybe“, „aptarnaujanti valstybe“ ir t. t. Šiuo metu beveik visoje vokiečių bei prancūzų teisinėje literatūroje įsitvirtinęs „socialinės teisinės valstybės“ terminas. Jis vartojamas ir K. Sterno, E. Steino bei kitų autorių darbuose (Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 86). Spręsdamas terminų įvairovės problemą, E. Spruogis teigia, jog socialinė valstybė (*social state*) yra formalusis teisės principas, o gerovės valstybė (*welfare state*) – faktinė valstybės būklė. Kadangi žmogaus teisės, kurias siekia užtikrinti ši valstybė, yra ne tik formalios, bet ir realios, straipsnio autorė sutinka su E. Spruogio teigimu, kad abu šie terminai žymi tą patį reiškinį – valstybę, besirūpinančią žmogaus socialinėmis teisėmis – tik tam tikru aspektu (Spruogis, E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis. *Jurisprudencija*. 2002, 25(17):129–138).

solidarumo sampratos kaita, kuriai įtakos turi visuomenėje ryškėjančios individualizacijos, diversifikacijos, globalizacijos ir segmentacijos tendencijos. Ši kaita riboja socialinės teisinės valstybės galimybes efektyviai funkcionuoti.

Reikšminiai žodžiai: teisės filosofija, solidarumas, socialinė teisinė valstybė, visuomenė.

Įvadas

Plėtojantis globalizacijai keičiasi socialinių ryšių tarp tautų pobūdis, ryškėja tarptautinių organizacijų, tokių kaip Europos Sąjunga, vaidmuo. Kartu kinta nacionalinės valstybės vaidmuo. Neabejotinai tai turi įtakos kitam svarbiam procesui – piliečių lojalumo savo valstybei ir tai visuomenei, kurioje jie susiformavo kaip asmenybės, nykimui. Šie procesai nėra netikėti. Jie plėtojosi laipsniškai jau nuo Antrojo pasaulinio karo, kai „Vakarų pasaulio visuomenės gyveno vis labiau besiplečiančios laisvės sąlygomis, kuriose susiformavo ne tik tolerancinis mąstymas, bet ir hedonistinis gyvenimo būdas, absoliutinantis asmens teises ir ignoruojantis pareigas“². Tačiau Lietuvoje šie procesai itin išryškėjo įstojus į Europos Sąjungą. Atsivėrusios sienos bei nepalanki situacija Lietuvos darbo rinkoje paskatino piliečius aktyviai naudotis laisvo judėjimo teise ir vykti į tas šalis, kuriose, jų manymu, jų poreikiai bus patenkinami greičiau ir efektyviau.

Visuomenės socialinio kapitalo mažėjimas anksčiau ar vėliau lemia socialinės teisinės valstybės silpnėjimą. Neatsitiktinai britų sociologas Z. Baumanas teigia, kad šiuolaikinei visuomenei trūksta „šeimoms narių bendrų gėrybių ir paslaugų, kaimyniškos pagalbos, draugų bendradarbiavimo“³. Kitaip tariant, šiuolaikinei visuomenei trūksta tų motyvų ir veiksmų, kurie palaiko žmogiškuosius ryšius ir skatina ilgalaikius išpareigojimus, t. y. trūksta solidarumo. Sociologo manymu, šiuolaikinių individų „socialumo įgūdžių nykimą skatina ir spartina dominuojanti vartotojiško gyvenimo būdo įkvėpta tendencija laikyti kitus žmones vartojimo objektais“ arba, geriausiu atveju, „solidarios vartojimo veiklos draugijos nariais“⁴, kurių buvimas ir aktyvus dalyvavimas gali padidinti vartojimo malonumą⁵.

Klaidinga būtų manyti, jog solidarumas yra tiesioginis visuomenės narių tikslas. Tačiau, S. Arlausko nuomone, jis yra svarbi „visuomenės narių tiesioginius santykius apibendrinanti kokybė, kuri susiformuoja visuomenės nariams (...) siekiant tam tikrų

2 Šlapkauskas, V. Socialinės tvarkos raidos globalizacijos sąlygomis problemos. *Jurisprudencija*. 2005, 70(62):6.

3 Bauman, Z. *Likvidi meilė. Apie žmonių ryšių trapumą*. Vilnius: Apostrofa, 2007, p. 135.

4 *Ibid.*, p. 136.

5 Ši tendencija ypač aktuali Lietuvoje. 2005 m. Vilniaus universiteto Sociologijos katedrai atlikus Lietuvos mokinių istorinės sąmonės tyrimą buvo atskleista, kad mūsų šalies jaunimas skirtingai nei Europos šalių bendraamžiai labiau vertina turtą ir pinigus: atsižvelgiant į šį kriterijų užimama antroji vieta Europoje. O vertinant solidarumo su vargšais svarbą Lietuvos mokiniai atsiduria Europos sąrašo gale. Šiuo požiūriu Lietuvos mokinių vertybių kaita neatitinka bendrojo Europos šalių vertinimo, kur socialinis solidarumas daug svarbesnis.

tikslų⁶⁶ ir be kurios būtų neįmanoma nei pilietinė visuomenė, nei socialinė teisinė valstybė. Taigi solidarumą galima vadinti žmonių siekių įgyvendinimo būdu, kuris išryškėja tik kolektyviškai gyvenant⁷.

Visuomenės socialinė būklė daro poveikį socialinės teisinės valstybės raidai. Šio straipsnio *objektas* – solidarumas kaip vienas iš svarbiausių visuomenės socialinės būklės bruožų. Tyrimo *tikslas* – atskleisti solidarumo reikšmę socialinės teisinės valstybės raidai. Tikslui pasiekti keliami šie *uždaviniai*: 1) išanalizuoti solidarumo sampratą ir jos raidą; 2) išnagrinėti visuomenės ir valstybės santykio interpretacijas bei apibrėžti iš jų kylančias solidarumo formas; 3) plačiau apibūdinti kartų solidarumo išraišką ir vaidmenį socialinėje teisinėje valstybėje; 4) ištirti šiuolaikines solidarumo, taip pat ir socialinės teisinės valstybės kaitos tendencijas. Tyrimo *metodai*: deskriptyvinis, istorinis ir lyginamasis, kurie taikomi solidarumo sampratai, jos raidai ir formoms aprašyti bei palyginti; taikant dokumentų analizės, analitinį bei lingvistinį metodus nagrinėjami norminiai teisės aktai, kituose šaltiniuose publikuota informacija; taikant loginį, sisteminės analizės ir apibendrinamąjį metodus straipsnyje daromi apibendrinimai bei išvados.

1. Solidarumo samprata ir jos raida

Solidarumo terminas yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *solidare* – sutvirtinti, suderinti dalis taip, kad jos suformuotų tvirtą visumą⁸. Jis apibūdinamas kaip bendramintiškumas, vieningumas, interesų bendrumas, bendra atsakomybė, tarpusavio parama⁹. Taigi solidarumas – nevienareikšmė, sunkiai pamatuojama sąvoka, žyminti socialinį reiškinį, kurį „iš esmės įmanoma ištirti tik remiantis socialiniais padariniais“¹⁰. Todėl sociologų darbuose dažniau vartojamas ne pats solidarumo apibrėžimas, o įvairios viena kitą papildančios jo tipizacijos, analizuojami solidarumo formavimosi motyvai.

Prancūzų klasikinės sociologijos mokyklos pradininkas E. Durkheimas remdamasis darbo pasidalijimo visuomenėje analize skyrė „mechaninį“ ir „organinį“ solidarumą. Atsižvelgdamas į tai, kad solidarumas nėra matematiškai tiksliai fiksuojamas reiškinys, solidarumo lygmenį sociologas nagrinėja tirdamas teisę kaip visuomenės kūrybos produktą ir regimą solidarumo simbolį.

Primityviose bendruomenėse, apimančiose tokius segmentus kaip šeima, giminė, tam tikra teritorija, žmogaus elgesys yra reguliuojamas bendromis normomis, jausmais ir vertybėmis, formuojančiomis *kolektyvinę sąmonę*. Šiose bendruomenėse vyrauja menkas darbo pasidalijimas, didelė religijos įtaka, moralės kodų konkretumas ir specifiskumas. E. Durkheimo teigimu, tokiai bendruomenei būdingas „mechaninis solidaru-

6 Arlauskas, S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 223.

7 Solidarumas neatsiejamas nuo socialumo. Socialumas apibūdina žmogų, o solidarumas – žmonių santykio kokybę. Taigi solidarumą galima vadinti vienu iš socialumo aspektų.

8 Kuzavinis, K. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 800.

9 *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2003, p. 691.

10 Durkheim, E. *O razdielieniji obščiestviennogo truda*. Metod sociologii. Moskva: Nauka, 1991, s. 68.

mas“, kurio pažeidimas prilyginamas nusikaltimui¹¹. Todėl šis solidarumo tipas siejamas su represine (baudžiamąja) teise – griežtų baudžiamųjų sankcijų taikymu. Pagrindinė šių sankcijų paskirtis – ne tik užtikrinti atpildą nusikaltusiam asmeniui, bet ir apsaugoti kolektyvinę visuomenės sąmonę nuo pažeidimų.

Moderniose, darbo pasidalijimu pagrįstose bendruomenėse, E. Durkheimo teigimu, vyrauja *individų skirtumu* paremtas „organinis solidarumas“. Sociologijos klasiko nuomone, visuomenės funkcijų diferenciacijos laipsnis ir socialinio ryšio intensyvumas yra tiesiogiai susiję: kuo labiau veikia specializuojama, tuo glaudesnis yra solidarumu paremtas ryšys. Priešingai nei primityvioje visuomenėje, kurioje individo identitetas yra grupinio identiteto dalis, o visas gyvenimo sritis reguliuoja kolektyvinė sąmonė, moderniojoje visuomenėje vyrauja įvairovė, didėja žmonių pakantumas vienas kitam, visuomenė nustoja kištis į šeimos vidaus reikalus, atsiranda palankios sąlygos stiprėti demokratijai. Visuomenėse, kuriose išivyroja organinis solidarumas, dominuoja restitucinės teisės tipas. Jo tikslas – ne bausti, o atkurti pažeistą tvarką arba individų savitarpio kooperaciją¹².

Analizuojant E. Durkheimo apibūdintą teisės ir solidarumo ryšį galima pastebėti, kad šiuolaikinėje visuomenėje gali būti abu solidarumo tipai. Sociologo nuomone, „nustatę, kokią teisinio aparato dalį sudaro baudžiamoji teisė, mes tuo pačiu galime pamatuoti atitinkamą (mechaninio – *aut. past.*) solidarumo reikšmę“¹³. Tuo tarpu organinis solidarumas išreiškiamas civilinėje ir komercinėje, procesinėje, administracinėje ir konstitucinėje teisėje, kurioms būdingas restitucinis sankcijų pobūdis¹⁴.

Pagrindinis šiuolaikinių sociologų tikslas – išsiaiškinti, kokie yra solidarumo motyvai. Vieni jų analizuodami solidarumo motyvus pabrėžia instrumentalizmą ir utilitarizmą, kiti – vertybes ir socialiniais jausmais grindžiamus įsipareigojimus.

Viena žinomiausių solidarumo teorijų, paremta „racionalaus pasirinkimo“ kriterijumi, amerikiečių sociologo M. Hechterio. Jo teigimu, pagrindinis individų tikslas – asmeninės naudos siekimas. Svarbus faktorius, paaiškinantis asmens ryšio su grupe mastą, – jo priklausomybė nuo grupės siekiant patenkinti savo poreikius. Kuo didesnė narių priklausomybė, tuo stipresni grupės ryšiai ir įsipareigojimai jai. Tačiau, kaip pastebi M. Hechteris, solidariam elgesiui užtikrinti nepakanka vien tik stiprių grupės narių ryšių. „Grupė privalo turėti galimybę efektyviai bausti ar apdovanoti savo narius priklausomai nuo jų įnašo į grupę“. Čia svarbus tampa „reguliacinis institucijų vaidmuo“¹⁵.

Olandų sociologo A. de Swaano teigimu, dėl skurdo, ligų, išsilavinimo stokos ar kitų socialinių veiksnių nepatenkinti vienu individų poreikiai sukelia grėsmę tiems, kurie nuo šių nesėkmių kenčia mažiau. Pavyzdžiui, „skurdas kelia grėsmę viešajai tvarkai, epidemijos – sveikų individų gyvenimui, žemas išsilavinimo lygis sukelia socialinės atskirties riziką, o tuo pačiu ir socialinį nestabilumą“¹⁶. Todėl racionalus piliečių egois-

11 Durkheim, E., s. 71.

12 *Ibid.*, s. 109.

13 *Ibid.*, s. 108.

14 *Ibid.*, s. 70.

15 Komter, A. E. *Social Solidarity and the Gift*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 113–114.

16 *Ibid.*, p. 115.

tiškumas skatina solidarizuotis, prisidėti finansiškai ir organizuoti kolektyvines gerovės paslaugas.

Minėtos teorijos išreiškia liberalios individualistinės visuomenės narių solidarumą, kai vyraujant rinkos ekonomikai svarbiausia tampa bendradarbiauti siekiant patenkinti asmeninius poreikius. Kitaip tariant, solidarumas čia suvokiamas kaip asmens egoistinių tikslų tenkinimo būdas. Šiuo atveju pagrindinis valstybės vaidmuo – institucijų pagalba reguliuoti ir kontroliuoti individų elgesį, atsižvelgiant į jų pačių sukurtas bendradarbiavimo taisykles. Tokį solidarumą pagrįstai galime vadinti institucionalizuotu (rinkos) solidarumu.

Kito požiūrio šalininkai solidarumą tapatina ne su racionaliū išskaičiavimu, bet su žmonių tarpusavio susietumo jausmu, bendruomenės, kurioje asmuo gyvena, puoselėjamomis vertybėmis. Manoma, kad „žmonės jaučiasi išipareigoję vieni kitiems, kadangi patiria abipusę trauką“, nori „identifikuotis su kitais ir veikti lojaliai jų atžvilgiu“¹⁷.

Amerikiečių sociologo L. Mayhewo teigimu, solidarūs elgesys atsiranda tam tikrose institucijose, kurias jis vadina „solidarumo sistema“. Tokios institucijos pavyzdys yra šeima, kuri nustato ir modeliuoja patrauklumo, antipatijos, lojalumo ir identiškumo visuomenėje šablonus. Žinoma, solidarumas tuo neapsiriboja: žmonės taip pat jaučiasi solidarūs su įvairiomis bendruomenėmis, etninėmis, darbo, religinėmis grupėmis, tautomis ir kt. L. Mayhewas skiria keturias solidarumo formas. Pirmoji yra *trauka (attraction)*, kaip pirminis emocinis žmonių ryšys. Antroji solidarumo forma yra *lojalumas (loyalty)*, kai grupės narys ne tik priklauso kuriai nors grupei, bet ir rūpinasi jos vieningumu, tikslais. Kitos solidarumo formos yra pagrįstos ne tiesioginiu emociniu ryšiu su konkrečiais kitais žmonėmis, bet bendruoju priklausymu grupei jausmu arba *identifikacija (identification)*. Pavyzdžiui, „asmuo gali identifikuoti save su homoseksualais, juodaodžiais, aukštąjį išsilavinimą turinčiais asmenimis kaip grupe“¹⁸. Ketvirta solidarumo forma – *asociacija (association)* – „peržengia nustatytas grupės tapatumų ir skirtumų ribas“¹⁹. A. E. Komter pastebi, kad paskutiniosios dvi solidarumo formos atitinka E. Durkheimio organinį solidarumą, tuo tarpu pirmąsias dvi, išreiškiančias tiesioginę individų trauką, – galima sieti su mechaninio solidarumo tipu.

Amerikiečių sociologas A. Etzioni remdamasis komunitarine tradicija teigia, kad žmonės turi identiškumo bei moralinių vertybių pojūtį ir jaučiasi išipareigoję bendruomenei. Daugumai žmonių įtakos turi emociniai ir norminiai motyvai, todėl jų pasirinkimai yra visiškai neracionalūs arba ribotai racionalūs. Kitaip tariant, žmonės „ne tik siekia savo malonumo ar naudos, bet taip pat veikia remdamiesi internalizuotomis vertybėmis ir bendromis normomis“²⁰.

Šios solidarumo teorijos pabrėžia asmens priklausymą konkrečiai individų grupei. Šiuo atveju galima kalbėti apie etninę, kultūrinę, kartų solidarumą arba – „mes“ solidarumą, kuris ne anonimiškai vienija bet kurį bet kurios visuomenės narį, tačiau egzistuoja konkrečiose, savo tradicijas ir specifiką turinčiose bendruomenėse.

17 Komter, A. E. *Social Solidarity and the Gift*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 115.

18 *Ibid.*

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*, p. 116.

2. Visuomenės ir valstybės santykio interpretacijos ir solidarumas

Politinėje filosofijoje galima skirti dvi klasikines visuomenės ir valstybės santykio interpretacijas. Pirmoji išplaukia iš J. J. Rousseau ir I. Kanto filosofinių doktrinų, kuriose valstybė yra traktuojama kaip visuomenės narius „nešališkai“ aptarnaujanti institucija, o jos imperatyvinė galia apsiriboja visuomenės narių subjektinių teisių apsauga: „valstybės galva privalo ne siekti tautą (...) padaryti laimingą, o tik rūpintis, kad ji egzistuotų kaip bendruomenė“²¹. Remiantis antrąja – G. W. F. Hegelio filosofine interpretacija – valstybė – tai ypatingas subjektas, žmogaus valios ir proto išraiška, iškylanti virš visuomenės, virš kiekvieno jos nario: valstybė „betarpiškai egzistuoja *papročiuose*, o įtarpintai – atskiro žmogaus *savimonėje*, jo žinojime ir veikloje; dėl atskiro žmogaus požiūrio į valstybę kaip savo esmę, tikslą ir savo veiklos produktą, ji taip pat yra *substantiali* šios savimonės *laisvė*“²². Šiuo atveju žmogaus santykis su valstybe iš esmės yra lygus jo santykiui su savimi.

Pagrindines šių interpretacijų idėjas galima aptikti ir kitų autorių darbuose. Kaip pastebi Z. Baumanas, ne visas kylančias problemas piliečiai gali išspręsti savarankiškai, nedalyvaujant valstybei: žmogaus teisės yra neįgyvendinamos, jei žmogus nėra suverenios valstybės pilietis. Todėl, sociologo teigimu, susiformavus valstybei, sunku įsivaizduoti žmogų, turintį *žmogaus teises*, tačiau neturintį geriau instituciškai įtvirtintų ir todėl labiau ginamų *piliečio* teisių²³. Kitaip tariant, norint užtikrinti žmogaus teises, reikalingi valstybės, kurios pilietis jis ar ji yra, atitinkami veiksmai. E. Spruogio teigimu, jau egzistuojant minimalias funkcijas atliekančiai valstybei visuomenės nariai ima solidarizuotis, nes valstybė, jei ji nėra susvetimėjusi visuomenės atžvilgiu ir atlieka jos labai tam tikras funkcijas, gali būti įsteigta tik visuomenės (hipotetinė) sutartimi, kuri yra solidarumo pamatas²⁴.

Prancūzų ekonomisto, politiko ir publicisto F. Bastiatio teigimu, valstybė nėra atskirai nuo visuomenės egzistuojanti „geravalė“, „neišsemiamą būtybę“, kuri „pasirūpina visais mūsų poreikiais, (...) atlygina visas mūsų nesėkmes ir tokiu būdu nuima nuo mūsų pečių būtinybę numatyti savo veiksmų padarinius, vadovautis protu (...)“²⁵. F. Bastiatio teigimu, kad valstybė galėtų ką nors duoti visuomenei, visų pirma ji turi iš jos paimti. Kitaip tariant, valstybė negali duoti visuomenei daugiau, nei ji iš jos paima, todėl visa, ko žmonės tikisi iš valstybės, „jie tikisi iš savęs ir savo pačių pastangų“²⁶.

Taigi valstybė nėra savarankiškas, nuo visuomenės nepriklausomas ar jai priešingas darinys. Vokiečių sociologo N. Luhmanno žodžiais tariant, valstybė be visuomenės yra niekas²⁷. Remdamasis T. H. Marshallu jis formuluoja sociologiniu *įtraukimo (inclusion)*

21 Kantas, I. *Politiniai traktatai*. Vilnius: Aidai, 1996, p. 90.

22 Hegelis, G.W.F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis, 2000, p. 364.

23 Bauman, Z., p. 215–216.

24 Spruogis, E., p. 129–138.

25 Bastiat, F. *Ekonominiai ir politiniai esė*. Kaunas: Lietuvos verslininkų sąjunga, 1992, p. 83–84.

26 *Ibid.*, p. 86.

27 Luhmann, N. *Political Theory in the Welfare State*. Berlin, 1990, p. 30.

principu paremtą gerovės valstybės koncepciją. Įtraukimo principas reiškia visų valstybės gyventojų įtraukimą į tam tikrų funkcinių sistemų²⁸ vykdymą²⁹. A. Vaišvila atsižvelgdamas į 1954 m. Vokietijos konstitucinio teismo išaiškinimą teigia, kad kiekvienas pilietis yra ne tik valstybinės veiklos objektas, bet ir tokios veiklos dalyvis, kuris kaip valstybinės bendrijos narys turi atitinkamų subjektinių teisių tos bendrijos atžvilgiu³⁰.

Šiuolaikinės liberaliosios demokratinės valstybės prigimtis susijusi su abiem jau minėtos klasikinės valstybės kaip instrumentinio darinio ir valstybės kaip metasubjekto interpretacijomis. Viena vertus, liberalioje visuomenėje valstybės vaidmuo yra suvokiamas kaip grynai patarnaujantis (instrumentinis). S. Arlausko nuomone, „valstybė kaip socialinis partneris šiame modelyje tiesiog tenkina atskirų piliečių ir socialinių grupių preferencijas, reaguoja į įvairių socialinių grupių ir atskirų visuomenės narių užsakyimus“³¹. Kita vertus, šį modelį papildė gerovės valstybės modelis, kuris numato pačios valstybės galimybę spręsti, kokioms socialinėms programoms turėtų būti suteikti prioritetai, kad būtų užtikrinta „ilgalaikė socialinė pažanga“. Esant gerovės valstybei „subjektas žvelgia į valstybę jau ne kaip į instrumentą „savo“ preferencijoms tenkinti, o kaip į „autoritetą“, įgalioję tenkinti „visų“ valstybės gyventojų lūkesčius, bent jau tiek, kiek patys visuomenės nariai to padaryti negali“³².

Taigi akivaizdu, kad valstybė nėra autonomiškas savo piliečių gerovės šaltinis. Būtent piliečiai, jų veikla yra tai, be ko nebūtų pačios valstybės. Jie yra pagrindinis valstybės funkcijų užtikrinimo garantas ir šių funkcijų atlikėjas. Tačiau institucijų sistema besiremianti valstybė taip pat yra aktyvi piliečių santykių formuotoja, socialinio stabilumo sergėtoja. Taigi priklausomai nuo valstybės ir visuomenės santykio interpretacijos mes galime kalbėti apie tam tikras solidarumo formas: individualistinę, liberalųjį rinkos solidarumą ar socialinę, komunitarinę kartų solidarumą. Visuomenėje susiklostę solidarumo ryšiai turi įtakos būdui, kuriuo valstybė gali gauti reikiamų išteklių savo piliečių poreikiams užtikrinti, parodo kaip efektyviau organizuoti savo institucijų sistemą.

3. Kartų solidarumas socialinėje teisinėje valstybėje

Socialiai orientuotos valstybės koncepcija, kaip atsakas į industriškai besiplėtojančios, darbo pasidalijimą bei klasių susiskaidymą patiriančios visuomenės problemas, iškilo po Pirmojo pasaulinio karo. 1929–1933 m. Didžioji ūkinė ir socialinė krizė dar kartą paskatino to meto politikus ir mokslininkus priėti prie vieningos išvados, jog vals-

28 Remiantis N. Luhmanno teorija funkcinė diferenciacija reiškia, kad visuomenės posistemėms yra pavestos skirtingos funkcijos, kurios tampa „funkcinėmis sistemomis“. Tokia funkcinė diferenciacija taip pat paremta tiek vienodumu (segmentacija), tiek nevienodumu (stratifikacija). Ji yra nevienoda, nes nei viena funkcinė sistema negali atlikti kitos sistemos funkcijų. Tačiau tuo pat metu funkcinė sistema yra vienoda, nes kiekvienas privalo turėti „vienodą“ prieigą prie visų funkcinių sistemų.

29 Luhmann, N., p. 34.

30 Vaišvila, A., p. 72–73.

31 Arlauskas, S., p. 326.

32 *Ibid.*, p. 329.

tybės vaidmuo negali apsiriboti nuosavybės apsauga bei laisvosios rinkos ūkio funkcionavimą užtikrinančių teisės aktų kūrimu. Šia idėja buvo paremta F. D. F. Ruzvelto 1933–1939 m. visuomeninė-ekonominė reforma (*New Deal*), kuri turėjo įveikti JAV ištikusią krizę. Reforma buvo siekiama ne tik mažinti nedarbo lygį, bet ir suteikti lėšų bedarbiams, garantuoti minimalius užmokesčius, įvairias socialines išmokas ir kt. F. D. F. Ruzvelto įgyvendinta socialinės valstybės koncepcija tapo pavyzdžiu Europai, kurioje šios koncepcijos įgyvendinimas įgavo platesnį mastą po Antrojo pasaulinio karo sustiprėjus kapitalistinių ir socialistinio bloko valstybių konfrontacijai. Galima teigti, kad kapitalistinėse šalyse išplėta gerovės valstybės koncepcija siekė: tapti atsvara socialistinės valstybės patrauklumui, stabilizuoti visuomenę padėdama piliečiams įgyvendinti savo tiek politines, tiek ir ekonomines teises. J. Sztrumskio manymu, ši XX a. gerovės valstybės misija iš dalies priminė O. von Bismarko iniciatyvą, kurios tikslas buvo ne tik sumažinti visuomenės susiskaldymą, bet ir nuslopinti darbininkų susižavėjimą 1789 m. Didžiąja Prancūzijos revoliucija³³.

Taigi iki Pirmojo pasaulinio karo Vakarų valstybių konstitucijose vyravo valstybės valdžios organizavimo, asmeninės, politinės teisės ir laisvės, o nuo trečiojo XX a. dešimtmečio pradžios konstitucinis rangas buvo suteiktas ir socialinėms teisėms bei laisvėms. Todėl galima teigti, kad „visuotinės gerovės“, arba socialinė teisinė, valstybė yra tolesnis teisinės valstybės modelio išplėtojimas, jos papildymas nauja užduotimi. Jos paskirtimi tampa ne tik negatyvių piliečių teisių į laisvę ir nuosavybę užtikrinimas, bet ir visų piliečių gerovės palaikymas, žmogaus teisių realybės garantavimas. Dauguma autorių sutaria, kad socialinė teisinė valstybė – tai valstybė, kuri yra piliečių įpareigota šalinti ekonominį skurdą, įveikti socialinę nelygybę, įgyvendinti skirtingų visuomenės sluoksnių vienybę ir kitais būdais padėti savo piliečiams susikurti orią egzistenciją³⁴. Šiuo atveju valstybė turėtų būti suvokiama kaip visuomenę solidarizuojanti jėga, organizuojanti visuomenės narių talkinimą vieni kitiems³⁵. Tam tikras teisinis visuomeninių santykių reguliavimas yra viena iš priemonių šiam tikslui pasiekti³⁶.

2004 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintoje Nacionalinėje demografinėje (gyventojų) politikos strategijoje nurodoma, kad keičiasi visuomenė (ilgėja gyvenimo trukmė, gausėja senyvų gyventojų, mažėja gimstamumas), dėl ilgėjančios gyvenimo trukmės įsigali trijų ar keturių kartų giminystės ryšiai. Kintant visuomenės moralinėms vertybėms vis labiau išsivyrąja liberalusis požiūris, skatinantis kiekvieno individo asmeninę atsakomybę už savo gerovę, slopinantis kartų ir visuomenės narių solidarumo

33 Sztrumski, J. *Zmierzch państwa opiekuńczego? Polityka społeczna*. 1997, 1:1–3.

34 Vaišvila, A., p. 88.

35 *Ibid.*, p. 94.

36 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. birželio 7 d. nutarime nurodo, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, taigi turi konstitucinę priedermę ir privalo priimti vykdyti tam tikrus įsipareigojimus. Konstitucinis socialinio solidarumo principas suponuoja galimybę dalį šių įsipareigojimų paskirstyti ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių įpareigojimų valstybei (*Valstybės žinios*. 2007, Nr. 65-2529).

jausmą. Nepakankamas dėmesys kartų solidarumui gali didinti kartų susvetimėjimą, kurstyti kartų konfliktus³⁷.

Daugelis Vakarų socialinių teisinių valstybių gerovės programų yra paremtos netiesiogine socialine kartų sutartimi. Šios sutarties esmė – vidinių ir išorinių resursų (visų pirma skirtų socialiniam aprūpinimui ir sveikatos priežiūrai) paskirstymas tarp kartų apmokestinant bei taikant kitas socialinės politikos priemones³⁸. Panaši, tačiau neformali (mikrosocialinė) sutartis egzistuoja ir šeimoje. Ši sutartis skatina tėvus investuoti dalį savo išteklių į vaikų auginimą tikintis, jog šie senatvėje pasirūpins jais³⁹. Kita vertus, tai ne tik moralinė, bet ir teisinė pareiga. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnis numato tėvų teisę ir pareigą išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, o vaikų pareigą – globoti savo tėvus senatvėje⁴⁰. Taigi kartų solidarumas gali būti siejamas su istorine dimensija, nes jis dabartyje apima net kelias viena nuo kitos priklausomas kartas (vaikus, tėvus, senelius). Šiuo atveju būti istorijoje reiškia rūpintis seneliais ir vaikais. Tuo tarpu instrumentinis rinkos solidarumas iš esmės pasireiškia vienoje kartoje: asmuo solidarizuojasi su kitais tam, kad visų pirma būtų įgyvendinti jo paties, o ne kitų asmenų poreikiai.

Mikrosocialinės ir makrosocialinės sutartys yra susijusios keliais būdais. Kaip pastebi S. Galinowska, gerovės valstybės socialinės politikos vienas tikslų – skatinti įveikti socialinius šeimos sunkumus⁴¹. Ši tendencija yra įtvirtinama atitinkamuose teisės aktuose⁴². Tačiau tai neturėtų žeminti žmogaus orumo ir padaryti jį visiškai priklausomą nuo šeimos narių. Todėl, pavyzdžiui, Berlyno regioninėje strategijoje⁴³, be kita ko, pabrėžiama būtinybė skatinti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės gyvenime, užtikrinti galimybes jiems gyventi nepriklausomai, tvarkyti darbo rinką taip, kad joje kuo ilgiau būtų naudojamosi vyresnių žmonių profesiniais gebėjimais, įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą principą, garantuoti lygias galimybes gauti kvalifikuotas sveikatos ir socialines paslaugas, atsižvelgti į lyčių specifiką formuojant senėjimo politiką, paremti vyresnio amžiaus žmones, jų šeimas ir bendruomenes, teikiančias globos pas-

37 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1350 „Dėl nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 159-5795.

38 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime pažymi, kad Lietuva pasirinko pasaulyje dominuojantį socialinio solidarumo principu pagrįstą valstybinio socialinio draudimo modelį, pagal kurį jauni ir sveiki asmenys dalį savo uždirbtų lėšų skiria tiems, kurie dėl senatvės, invalidumo ar netekę darbo negali dirbti ir užsidirbti. Kita vertus, solidarumo principas suponuoja ir tai, kad valstybinio socialinio draudimo įmokas mokantys asmenys turi teisę įstatymo nustatytais atvejais ir sąlygomis patys gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas ir (arba) kitas išmokas, vadinasi, jie įgyja atitinkamą teisėtą ir pagrįstą lūkestį (*Valstybės žinios*. 2007, Nr. 102-4171).

39 Komter, A. E., p. 145–146.

40 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

41 Golinowska, S. Pomoc społeczna w koncepcjach współczesnego państwa opiekuńczego. *Polityka społeczna*. 1998, 7:2–5.

42 Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 3 str. 2 d. teigiama, kad socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį (*Valstybės žinios*. 2006, Nr. 17-589).

43 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 95-3501.

laugas, skatinti kartų solidarumą. Kaip vienas iš uždavinių siekiant strategijoje užsibrėžto tikslo yra apmokėjimo už socialines paslaugas diferencijavimas išlaikant socialinio solidarumo principą – iš valstybės (savivaldybių) biudžeto lėšų apmokamos socialinės paslaugos asmenims, kuriems jos būtinos, bet kurie neturi pakankamai pajamų ir turto, kad susimokėtų už jas. Diferencijavus mokėjimą už socialines paslaugas atsiranda galimybės mokėjimo dydį nustatyti atsižvelgiant į turimą asmens turta, pajamas, gaunamų socialinių paslaugų sudėtį ir rūšį⁴⁴. Galima pastebėti, jog valstybė skatina šeimas rūpintis ne tik senyvais, bet ir kitais šeimos nariais. Pavyzdžiui, gimus vaikui pašalpa gauna tik vienas iš tėvų (išskyrus tam tikrais atvejais pirmąjį mėnesį). Pašalpos mokėjimo laikas taip pat yra ribotas⁴⁵. Taip siekiama, kad dirbantis šeimos narys aktyviai prisidėtų prie šeimos išlaikymo. Jeigu atlyginimas nėra didelis, o šeimoje yra daugiau vaikų, savo iniciatyvą parodo valstybė.

Šiuo atveju teisės kaip visuomenės narius integruojančio mechanizmo poveikis individų solidarumo mastui gali būti dvejopas. Viena vertus, teisės aktuose gali būti sankcionuotos solidarumo principu pagrįstos teisės ir įpareigojimai. Kita vertus, įstatymų leidėjas gali skatinti asmenų solidarumą sąmoningai nesikišdamas į tam tikras socialines sritis ir taip paskatindamas žmones solidarizuotis, kad būtų patenkinti jų poreikiai. Todėl socialine teisine valstybe nebūtina vadinti tik tą darinį, kuris galutinai patenkina piliečių ekonominius poreikius. Vienas iš svarbiausių socialinės valstybės uždavinių turėtų būti toks piliečių santykių teisinis reguliavimas, kuris skatintų juos savanoriškai solidarizuotis ir padėti vieni kitiems įgyvendinti savo tikslus⁴⁶.

Tačiau, kaip pastebi A. E. Komter, mikrosocialinės bei makrosocialinės dimensijų sąveika vyksta ir kita kryptimi, t. y. mikrosocialinė kartų sutartis gali turėti įtakos makrosocialinei sutarčiai. Pavyzdžiui, pastebima, kad tėvų ir jų suaugusių vaikų ryšio prigimtis bei kokybė gali turėti įtakos vaikų norui rūpintis savo tėvais ir taip prisidėti prie formalaus aprūpinimo sferos išplėtimo ir finansavimo. Naudojimąsi viešosiomis gėrybėmis taip pat lemia tiek finansiniai šeimos narių resursai, tiek informacijos turėjimas apie formalias galimybes pasinaudoti būtina priežiūra ir parama⁴⁷. Taigi socialinė teisinė valstybė nėra vienintelis aktyvus veiksnys, turintis įtakos visuomenės narių solidarumui

44 Lietuvoje socialinis draudimas remiasi pagal O. von Bismarcko pasiūlymus sukurtu socialinės apsaugos sistemos modeliu. Šis modelis pagrįstas abipusio solidarumo principu, o išmokų dydis siejamas su mokėtų įmokų dydžiu. A. E. Komter pastebi, kad abipusiškumo principu (duoti-imti) paremtas solidarumas turi ir negatyviąją pusę – tendenciją būti nenaudingas tiems, kurie jau užima silpniausią socialinę poziciją (ilgalaikiams bedarbiams, senyviems žmonėms ir kt.). Neproporcingą naudos susitelkimą rankose asmenų, kurių palankesnė socialinė padėtis, ekonomistas R. Mertonas pavadino „Mato efektu“: pagal šv. Matą „turi būti duota tiems, kas turi“ (Komter, A. E., p. 138–139). Šiuo atveju aktuali tampa valstybės parama šalpos išmokomis.

45 Žr.: Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 111-3574.

46 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 m. kovo 12 d., 2002 m. lapkričio 25 d. ir kituose nutarimuose pabrėžė, kad pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga.

47 Durkheim, E., s. 163.

ir jį formuojantis. Susiklostę visuomenės narių santykiai, tarp jų užsimezgęs solidarumo ryšys taip pat gali turėti įtakos tolesnei socialinės teisinės valstybės raidai, jos gebėjimui pasiekti visuomenės narių jai keliamus tikslus.

4. Šiuolaikinės solidarumo sampratos kaitos tendencijos ir jų galimas poveikis socialinės teisinės valstybės raidai

Solidarumo kaip socialinio reiškinių dinamika bei įtaka makrosocialinių ir mikro-socialinių sutarčių sąveikai pasireiškia ne tik esamuoju momentu, bet glaudžiai siejasi ir su kitomis laiko dimensijomis, t. y. praeitimi ir ateitimi. C. E. Maldonado teigimu, tikrasis solidarumas turi būti suprantamas kaip bendroji pastanga užtikrinti ateitį: ne tik geresnes gyvenimo sąlygas ir garantijas, bet taip pat ir paties gyvenimo evoliuciją⁴⁸. Atsižvelgiant į solidarumo jausmo istoriškumą bei dinamiškumą būtina išnagrinėti šian-dienines solidarumo kaitos ir jos galimo poveikio tolesnei socialinės teisinės valstybės raidai tendencijas.

XIX a. prasidėjęs aktyvus individualizacijos procesas, E. Durkheimo nuomone, su-teikė solidarumui daugiau abstraktumo. „Modernėjant visuomenei žmonės išitraukia į vis įvairesnių ir didesnio skaičiaus socialinių grupių veiklą. Tai padidina individualias galimybes pasirinkti, susilpnina anksčiau glaudžiai susietus šeimos, kaimynystės, baž-nyčios ryšius ir anksčiau egzistavusius solidarumo modelius“⁴⁹. Z. Baumanas individua-lizaciją sieja su pilietiškumo korozija ir dezintegracija. Modernūs individai skeptiškai žvelgia į „bendrojo gėrio“, „geros visuomenės“ sąvokas, jie vis labiau egoistiškėja, ci-niškėja ir tampa abejingi ilgalaikiams gyvenimo projektams, netiki kolektyvinio arba solidaraus veiksmo efektyvumu⁵⁰. Todėl Vakarų Europoje pastebimas nepasitenkinimas gerovės valstybe ir pasipiktinimas jos institucijų veikla⁵¹.

Antrasis veiksny, turintis įtakos solidarumo transformacijai, – identiško, prefe-rencijų, įsitikinimų ir išpareigojimų diversifikacija. Manoma, kad ankstesnis žmogaus identiško bei stabilumas nyksta ir, kad bendrieji įsitikinimai, kilmė, taip pat tradici-jos, siejančios žmones tarpusavyje, tampa vis mažiau akivaizdūs. A. E. Komter nuomo-ne, dėl įvairių moderniosiose Vakarų visuomenėse vykstančių socialinių, kultūrinių ir materialinių procesų, šiuolaikiniai individai nuolat patiria nesaugumo jausmą. Jį skatina ir vis didėjantis „atvykėlių“ skaičius. Z. Baumano manymu, svetingumas atvykėliams

48 Maldonado, C. E. Human Rights, Solidarity and Subsidiarity: Essay toward Social Ontology [interakty-vus]. *Cultural Heritage and Contemporary Change*, Series V, Latin America, Vol. V [žiūrėta 2008-04-15]. <<http://216.25.45.103/book/Series05/V-5/contents.htm>>.

49 Durkheim, E., s. 170.

50 Bauman, Z. *Individualizirovanėje obščestvo*. Moskva: Lotos, 2002, s. 91.

51 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, sutartis su privačiomis pensijų kaupimo bendrovėmis yra pasirašę ir individualiai lėšas būsimai pensijai kaupia neplanuotai daug – apie 62,5 proc. visų šalies apdraustųjų. Vis dėlto klaidinga būtų vienareikšmiškai teigti, jog šiems skaičiams turi įtakos visuomenės susvetimėjimas, nes pensijų reforma buvo pradėta valstybės iniciatyva atsižvelgiant į gyventojų skaičiaus mažėjimą ir pagyvenusių asmenų daugėjimą.

yra pirminė solidarumo forma. Tačiau moderniosiose Vakarų gerovės valstybėse sveitingumo sąvokos originali prasmė pasikeitė. Sveitingumas atvykėliams, kažkada visame pasaulyje buvęs moralinė pareiga ir kasdienė praktika, prarado savo pirminę solidarumo išraiškos prasmę⁵². Vakarų valstybių piliečiai yra sunerimę dėl pabėgėlių ir imigrantų, kuriems Vakarų gerovės valstybės reikalingos tik pastogei ir sočiam gyvenimui užtikrinti, antplūdžio⁵³.

Trečiasis solidarumo sampratos pokytis siejamas su globalizacijos procesu – politinių, ekonominių, technologinių, socialinių ir kultūrinių sienų išplėtimu, skatinančiu organizacijų bei žmonių tarpusavio sąveiką, sukuriančią naujas galimybes ir solidarumo poreikį⁵⁴. Tačiau globalizacijos procesas gali ne tik atverti naujas (dažniausiai virtualias) erdves žmonių komunikacijai, o tuo pačiu ir solidarumui, bet ir paskatinti naujas nelygybės, išnaudojimo formas. Globalizacijai būdingą mobilumą Z. Baumanas sieja su vengimu pareigos prisidėti prie kasdienio gyvenimo ir išsaugoti bendruomenę. Sociologo teigimu, tarptautinės korporacijos sutinka mokėti vietos mokesčius joms reikalingiems keliamiems tiesti ar nuotekų įrenginiams remontuoti, tačiau jos „nematančios reikalo mokėti už vietinių bedarbių, neįgaliųjų ar kitų žmoniškųjų išteklių išlaikymą, nes nesijaučia nė kiek atsakingos už jų likimą ar dėl to išsipareigojusios“⁵⁵. Paprastai tokių korporacijų darbuotojai samdomi vietiniai gyventojai, kuriems svarbi pareiga šeimai, būstas ir kurie prirėkę negali lengvai persikelti su kompanija į kitą vietą. Tuo tarpu korporacijai „paklausos lankstumas reiškia laisvę vykdyti ten, kur želia žalesnės ganyklos, ir palikti vietiniams rinkti šiukšles bei atliekas, išmėtytas apie buvusią stovyklą; o svarbiausia, jis reiškia laisvę ignoruoti visus motyvus, išskyrus „turinčius ekonominę reikšmę“⁵⁶. Taigi, Z. Baumano nuomone, viena svarbiausių pasekmių, kurią sukelia naujoji globali judėjimo laisvė, yra ta, kad „darosi vis sunkiau, o gal jau apskritai neįmanoma socialines problemas paversti efektyviais veiksmais“^{57, 58}.

52 Komter, A. E., p. 170.

53 2006 m. liepos 17 d. The Brussels Journal buvo publikuotas straipsnis, kurio autorius remiasi apžvalgininko M. Johnsono teigimu, kad praityje leidimas apsigyventi Amerikoje buvo laikomas labai reta ir dosnia dovana. Šiuo metu leidimas apsigyventi JAV arba bet kurioje kitoje Vakarų demokratinėje valstybėje „daugelio suprantamas kaip kažkas tarp pilietinės teisės ir teisės į pašalpą. Atrodo, daugelis iš tikrųjų įsitikinę, kad šeiminių populiacija turėtų būti dėkinga jiems už atvykimą. Todėl daugelis imigrantų atvyksta kaip kolonistai, norintys tikrai susikurti kiek turtingesnę savo tėvynės versiją“.

Straipsnio autoriaus teigimu, etniškai homogeniškos nacijos (pavyzdžiui, Pietų Korėja, Japonija) naudojami „padidintu pasitikėjimu“ („*trust bonus*“), mažinančiu konfliktų mastą. Mažai įrodyta, kad kokia nors teorinė migracijos padidinta „įvairovė“ galėtų kompensuoti šį „padidintą pasitikėjimą“. XXI a. tikrai nepasizymės „įvairovės“ trūkumu, bet gali būti trūkumas veiksmingų, darnių tautinių valstybių (Fjordman. Stupidity Without Borders – The Alliance of Utopias [interaktyvus]. *The Brussels Journal*, 2006-07-17 [žiūrėta 2007-12-03]. < <http://www.brusselsjournal.com/node/1195>>).

54 Komter, A. E., *op. cit.*, p. 170–71.

55 Bauman, Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa, 2002, p. 17.

56 *Ibid.*, p. 158.

57 *Ibid.*, p. 107–108.

58 Šiuo atveju svarbi ne tik kapitalo, bet ir asmenų judėjimo laisvė. Ekonomistas R. Rowthornas kritiškai žiūri į tvirtinimą, kad „be migracijos nebus ekonominio augimo“. R. Rowthorno nuomone, nėra akivaizdžių įrodymų, kad „didelio masto imigracija atneša didelę ekonominę naudą populiacijai kaip visumai. Priešingai, visi tyrinėjimai nurodo, kad gaunama nauda artima nuliui arba patiriami nuostoliai“, nes nekvalifikuoti migrantai

Vis dėlto, A. E. Komter manymu, esminis pokytis, palyginti su E. Durkheimio laikų solidarumu, yra organizuoto, formalaus gerovės valstybės solidarumo atsiradimas. XIX a. ligos, nedarbo ar skurdo atvejais piliečiai turėjo tenkintis labdara ir kitomis abipusės pagalbos bei paramos formomis, o XXI a. pradžioje daugelyje Vakarų gerovės valstybių pakankamai gerai organizuotas socialinio aprūpinimo tinklas tiems, kurie negali savimi pasirūpinti. Tai silpnina neformalų (šeimų) solidarumą, didina piliečių autonomiją. Solidarumo pagrindas daugiau nėra, E. Durkheimio žodžiais tariant, organiškasis, bet darosi nepriklausomas, grindžiamas ne abipusiu noru ir poreikių pripažinimu, o savanoriškumu. A. E. Komter nuomone, vykstančius pokyčius galima būtų aprašyti kaip transformaciją nuo organinio prie „segmentinio“ solidarumo: „atskirų autonominių dalių, besisiejančių su kitomis dalimis ne būtinumo ir tarpusavio priklausomybės, bet savanoriškumo pagrindu“⁵⁹. Tačiau būtina pabrėžti, kad individų savanoriškumas šiuo atveju nebūtinai turi būti altruistiškas.

Taigi galima teigti, kad socialinėje teisinėje valstybėje, priklausomai nuo minėtų veiksnių (individualizacijos, diversifikacijos, globalizacijos, segmentacijos) intensyvumo bei pasirinkto teisinio reguliavimo mechanizmo, dinamiškai sąveikauja tiek socialinis (kartų) solidarumas, tiek liberalusis instrumentinis (rinkos) solidarumas. Vis dėlto pastaruoju metu aktyviai veikiant minėtiems veiksniams, pastebima socialinio solidarumo nykimo tendencija. Nors formaliai juo yra grindžiamos daugelio pasaulio valstybių socialinės apsaugos sistemos, tačiau tokio solidarumo palaikymas tik valstybinėmis priemonėmis jau savaime rodo jo instrumentiškumą. Ši tendencija yra itin pavojinga pačios socialinės teisinės valstybės egzistavimui, nes socialinis visuomenės narių solidarumas yra svarbus socialinės teisinės valstybės stabilumo ir efektyvaus funkcionavimo garantas, padedantis įveikti socialinę įtampą, kurią gali sukelti tokios valstybės intervencija į tam tikras gyvenimo sritis.

Išvados

1. Solidarumu galima vadinti bendramintiškumą, tarpusavio paramą, jautrumą kitam, vieningumą, bendrąją atsakomybę, pareigą atitikti tam tikros visuomenės dalies lūkesčius. Sociologai skiria įvairius solidarumo tipus, kurie reiškiasi kartu įvairiomis kombinacijomis. Analizuojant solidarumo motyvus išryškėja du požiūriai: pirmasis pabrėžia instrumentinius ir utilitaristinius motyvus, antrasis – vertybėmis ir socialiniais jausmais grindžiamus įsipareigojimus.

2. Valstybė nėra savarankiškas, nuo visuomenės nepriklausomas ar jai priešingas darinys. Ji negali duoti visuomenei daugiau, nei iš jos paima. Taigi kiekvienas visuomenės narys yra ne tik valstybinės veiklos objektas, bet ir tokios veiklos dalyvis, prisi-

su savo šeimomis dažnai mokesčių mokėtojams tampa našta. „Imigracija negali išspręsti nei pensijų krizės, nei senstančios populiacijos problemos. Daugų daugiausia ji gali užvilktinti atpildo dienos atėjimą, kadangi patys imigrantai sensta ir jiems taip pat reikia pensijų“ (Fjordman. Stupidity Without Borders – The Alliance of Utopias [interaktyvus]. *The Brussels Journal*, 2006-07-17 [žiūrėta 2007-12-03]. < <http://www.brussels-journal.com/node/1195>>).

59 Komter, A. E., p. 209–212.

dedantis prie bendro gerovės kūrimo. Tačiau ne visas problemas piliečiai gali išspręsti savarankiškai. Todėl šiuolaikinės liberalios demokratinės valstybės misija – ne tik patarnauti (instrumentinė), bet remiantis teise imtis aktyvių veiksmų, užtikrinančių ilgalaikę socialinę pažangą: solidarizuoti visuomenę, organizuoti jos narių talkinimą vieni kitiems. Priklausomai nuo valstybės ir visuomenės santykio interpretacijos galima kalbėti apie tam tikras solidarumo formas: individualistinių ir liberalųjų rinkos solidarumą arba socialinių, komunitarinių kartų solidarumą.

3. Vakarų socialinės teisinės valstybės remiasi viena kitą papildančiomis ir viena kitai turinčiomis įtakos mikrosocialinėmis ir makrosocialinėmis kartų sutartimis, išreikšiančiomis visuomenės solidarumo principą. Kartų solidarumas gali būti siejamas su istorine dimensija, nes jis, skirtingai nei individualistinis rinkos solidarumas, apima net kelias viena nuo kitos priklausomas dabarties kartas.

Analizuojant kartų solidarumą įtvirtinančius teisės aktus galima pastebėti, kad kuo daugiau valstybė rūpinasi savo piliečiais, tuo mažiau piliečiai linkę rūpintis vieni kitais ir patys savimi. Todėl socialinė teisinė valstybė turėtų būti ne vien tik pasyvi pajamų ir išlaidų skirstytoja, formalaus visuomenės solidarumo sergėtoja, bet ir aktyviau puoselėti neformalų šeimos solidarumą. Ji teisiškai turi sureguliuoti piliečių santykius taip, kad jie savanoriškai solidarizuotųsi ir vienas kitam padėtų įgyvendinti savo tikslus.

4. Šiuolaikinės visuomenės solidarumo transformaciją lemia individualizacija, diversifikacija, globalizacija ir segmentacija. Pastaruoju metu aktyviai veikiant minėtiems veiksniams pastebima socialinio (kartų) solidarumo nykimo tendencija. Tai kelia pavojų pačios socialinės teisinės valstybės egzistavimui, nes socialinis visuomenės narių solidarumas yra svarbus socialinės teisinės valstybės stabilumo ir efektyvaus funkcionavimo garantas, padedantis įveikti socialinę įtampą, kurią gali sukelti šios valstybės intervencija į tam tikras gyvenimo sritis.

Literatūra

- Arlauskas, S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- Bastiat, F. *Ekonominiai ir politiniai esė*. Kaunas: Lietuvos verslininkų sąjunga, 1992.
- Bauman, Z. *Likvidi meilė. Apie žmonių ryšių trapumą*. Vilnius: Apostrofa, 2007.
- Bauman, Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa, 2002.
- Fjordman, Stupidity Without Borders – The Alliance of Utopias [interaktyvus]. *The Brussels Journal*. [žiūrėta 2007-12-03]. <<http://www.brusselsjournal.com/node/1195>>.
- Golinowska S. Pomoc społeczna w koncepcjach współczesnego państwa opiekuńczego. *Polityka społeczna*. 1998, 7:2–5.
- Hegelis, G. W. F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis, 2000.
- Kantas, I. *Politiniai traktatai*. Vilnius: Aidai, 1996.
- Komter, A. E. *Social Solidarity and the Gift*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Kuzavinis, K. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 65-2529.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2004 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 102-4171.
- Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 111-3574.
- Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 17-589.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 95-3501.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1350 „Dėl nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 159-5795.
- Luhmann, N. *Political Theory in the Welfare State*. Berlin, 1990.
- Maldonado, C. E. Human Rights, Solidarity and Subsidiarity: Essay toward Social Ontology [interaktyvus]. *Cultural Heritage and Contemporary Change*, Series V, Latin America, Volume V [žiūrėta 2008-04-15]. <<http://216.25.45.103/book/Series05/V-5/contents.htm>>.
- Spruogis, E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis. *Jurisprudencija*. 2002, 25 (17):129–138.
- Sztrumski, J. Zmierzch państwa opiekuńczego? *Polityka społeczna*. 1997, 1:1–3.
- Šlapkauskas, V. Socialinės tvarkos raidos globalizacijos sąlygomis problemos. *Jurisprudencija*. 2005, 70(62):5–15.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2003.
- Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000.
- Bauman, Z. *Individualizirovannoje občestvo*. Moskva: Lotos, 2002.
- Diurkheim, E. *O razdelenii občestvennogo truda. Metod sociologii*. Moskva: Nauka, 1991.

THE ROLE OF SOLIDARITY IN THE SOCIAL LEGAL STATE

Jolanta Bieliauskaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The objective of this article is to reveal one of the fundamental principles of the social legal state, which expresses the quality of relations of members of society – the principle of solidarity, and the influence of the changes of its the concept on further development of a social legal state.*

The security of human rights in a social legal state is inseparable from the value of social stability. The solidarity as the measure of support of social stability can be defined as congeniality, mutual support, responsiveness to others, unity, common responsibility, obli-

gation to satisfy the expectations of certain groups of the society. It might be influenced by instrumental, individualistic or value and social emotions based motives and, depending on the interpretation of the state–society relations, can appear in various forms. There are two forms of solidarity identified in this article – instrumental (market) solidarity, based on liberal tradition, and social (generations) solidarity, based on communitarian tradition. The dynamical interaction of these forms is emphasized in the article.

The Western social legal states are based on micro and macro social generation contracts, which supplement and influence each other and define the principle of social solidarity. Analysis of the legal acts, which establish the generation solidarity, leads to an observation that more a state cares of its citizens, less the citizens tend to care of each other or themselves. Therefore, a social legal state has to be not only a passive distributor of income and expenses, the guardian of formal solidarity of society, but also a conservator of informal solidarity of families. It has to adjust the relations of citizens by the means of law, so they would voluntarily identify with each other and help each other to implement their aims.

The article also emphasises the development of the concept of solidarity, which is influenced by evident tendencies of individualisation, diversification, globalization and segmentation of society. Recently, under active influence of these tendencies, a decline of social (generations) solidarity becomes noticeable. This is dangerous to the existence of a social legal state, because the social solidarity of members of society is an important guarantee of stability and effective functioning of a social legal state, which helps to overcome the social tension aroused by an intervention of a social legal state into certain areas of life.

Keywords: *legal philosophy, solidarity, social legal state, welfare state, society.*

Jolanta Bieliauskaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisiniai ir filosofiniai socialinės teisinės valstybės ir jos vaidmens įgyvendinant žmogaus teises aspektai.

Jolanta Bieliauskaitė, Mykolas Romeris University Faculty of Law Department of Legal Philosophy, doctoral student. Research interests: legal and philosophical aspects of social legal state and its contribution toward implementation of human rights in Lithuania.